

RELIGINĖ MORALĖ

I. ZAKSAS

1. Stipriai įsigalėjęs prietaras

Jau daugelį šimtmečių visų tikybų dvasininkai teigia, kad religija yra žmogaus dorovės pagrindas. Kai kurie mąstytojai nueina tiek toli, kad iš viso nepripažįsta betikybinių moralės. Anot vokiečių filosofo R. Eukeno, visos pastangos palikti žmogų tik jam pačiam ir patenkinti jį vien tik žmonių kultūra nuėjo niekais, nes silpnas ribotas žmogus pats sau sutverti dvasios gyvenimo neįstengia. A. Maliauskis straipsnyje „Kaip prof. J. Vabalas-Gudaitis griauja krikščionybės dorovę“ rašo, kad vis labiau aiškėja, jog dėl to žmonija smunka žemyn ir gyvenimas nustoja savo tikslo, nes žmogus neatremia savo gyvenimo į aukštesnę dievišką galybę¹. Amerikiečių filosofas idealistas T. Chilas 1956 m. pasirodžiusiame veikale „Etikos teorija ir praktika“ teigia, kad geriausias metodas spręsti dorovės klausimams yra teologija.

Įrodinėdami religinės moralės svarbą, šiuolaikiniai teologai naudoja ir tokį argumentą. Pasak jų, šiuo metu labai sustiprėjo mokslo vaidmuo, vis labiau žmogus viešpatauja gamtoje. Tačiau mokslo progresas dorovės pažangos nesukelia. Gausėja nusikaltimai, dažnai imperialistai ragina pradėti atominį karą. Neišaiškindami tikrųjų dorovės smukimo priežasčių, glūdinčių pačioje kapitalistinėje santvarkoje, teologai įrodinėja, kad ne mokslo pažanga, o religija gali išgelbėti žmoniją nuo moralinio puvimo ir katastrofos.

Ypač yra paplitęs prietaras apie taurinamąjį religijos poveikį. Krikščionybės ir judaizmo šalininkai daug kalba apie dorovinę biblijos reikšmę. Pasak jų, biblija skelbianti „etinį monoteizmą“, t. y. tikėjimą vienu dievu, įpareigojanti dorai gyventi. „Kuriame žmoguje religinė dorovė yra viešpataujanti, tas žmogus pasižymi dorumu. Juo labiau viešpatauja jame religinė dorovė, juo jis tobulesnis, jis tampa doros didvyriu — šventuoju“². Tą patį kartoja anglų filosofas Makinonas savo darbe „Etinės teorijos tyrimas“. Pabrėždamas religinės kalbos, kaip galingos moralinio įtikinėjimo priemonės, reikšmę, Makinonas stengiasi įrodyti, jog religija taurina žmogų.

¹ „Rytas“, 1930. II. 10.

² Ten pat.

Vienu svarbiausių religijos principų, tariamai taurinančių žmogų, krikščionių teologai laiko artimo meilę, kuri, anot jų, persunkia visą naująją įstatymą. Tuo, girdi, religija švelninanti žmonių santykius, iškelianti žmogaus vertę, ugdanti humaniškumą.

Reikia pažymėti, kad pažiūras apie teigiamą religinės moralės vaidmenį skelbia ne tik atviri tikybinių dogmų šalininkai. Filosofijos istorija pateikia mums nemaža pavyzdžių, rodančių, kad net pažangūs mąstytojai, kurie pradėjo griauti vienas religines dogmas, kai kurias religinės moralės puses vertino teigiamai. Jau XII a. žymusis arabų mąstytojas Averoesas stengėsi išvaduoti protą nuo tikėjimo, skelbė vadinamąją „dvigubos tiesos“ teoriją. Anot jos, nagrinėjant gamtos reiškinius, galima apsieiti be religijos. Tačiau kartu tos teorijos šalininkai pripažino dievą dorovės srityje.

Mokslo išsivadavimas nuo religijos prasidėjo XVI a. Koperniko atradimo dėka. Tuo tarpu moralę dar ilgai diktavo bažnyčia. Net žymūs kovotojai prieš religiją ir klerikalizmą neprieštaraudavo, kad religinės moralės poveikis taurina. Antai, Spinoza, kuris nenuginčijamai paneigė biblijos šventumą, kovojo prieš įvairias religijos puses, savo etikoje net kritikavo dvasininkų skelbiamą asketizmą, apskritai religinę moralę vertino teigiamai. Iškėlęs daugybę prieštaravimų ir beprasmybių šventose knygose, jis tuo pat metu teigė, kad pranašai neskelbė nė vienos moralės taisyklės, kuri visapusiškai nesiderintų su protu. Spinoza galvojo, kad biblija skatina žmogų daryti gerus darbus ir būti paklusniu, o tai, jo nuomone, yra taurios žmogaus elgesio normos.

Apie religijos būtinumą kalbėjo ir Volteras. Jis energingai kovojo prieš klerikalizmą, iškeldamas šūkį „Sutriuškinkite biaurybę!“ Volteras negailėstingai kritikavo bibliją, parodė, kad joje garbinamos piktadarystės ir klasta, kėlė žalojantį „šventųjų knygų“ poveikį žmogaus dorovei. Tačiau jis manė, kad religija ir jos moralė yra būtinos, nes padeda saugoti visuomeninę tvarką, ugdo liaudies paklusnumą. „Jeigu dievo nebūtų, jį reikėtų išgalvoti“, — skelbė prancūzų švietėjas.

Spinozos ir Voltero, pažangiosios XVII—XVIII a. buržuazijos sluoksnių ideologų, pažiūrų nagrinėjimas rodo, kad religinės moralės garbinimas įleido galias šaknis į viešpataujančiųjų klasių sąmonę, kad net kovotojai prieš religiją ir bažnyčią aukštino dvasininkų skelbiamas elgimosi taisykles. Spinozos ir Voltero pažiūros aiškiai rodo klasinę religinės moralės paskirtį. Ugdydama nuolankumą, paklusnumą, išnaudotojiškos valstybinės tvarkos gerbimą, religinė dorovė tuo pačiu atitraukia liaudį nuo revoliucinės kovos.

Dvasininkai tvirtina, kad atsisakymas nuo tikėjimo be galo žalingai veikia žmogų, stumia jį į nedorybę. Netikintysis netenka to vidinio prado, prieš kurį jaučia nuolatinę atsakomybę. Galima ką nors paslėpti nuo žmonių, bet ne nuo dievo, kuris viską mato, girdi ir žino. Baimė prieš dievo teismą — didi ir nepakeičiama dorovinė jėga. Netekęs tikėjimo, žmogus daugiau nieko nebijo, jam nėra nieko švento, todėl jis gali padaryti gausybę nusikaltimų, nedorų darbų. „Juo daugiau žmogus stengėsi atsipalaiduoti

nuo Dievo nustatytos tvarkos, — tvirtino teologas S. Gruodis, — juo daugiau jis skendo nedorybėse³. Toje pačioje knygoje skaitome: „Išmesk tikėjimą iš atskiro žmogaus ir visuomenės gyvenimo, ir netrukus žemė pasąs nedorybių bangose. Vietoj meilės tuoj įsigalės neapykanta; vietoj brolybės — didžiausias išnaudojimas; vietoj lygybės ir laisvės — pikčiausias despotizmas ir vergovė, vietoje pareigos — niekšiškas tarnavimas savo geiduliams“⁴.

Ypatingais nedorėliais dvasininkai stengiasi vaizduoti bedievius materialistus. Ištisis šimtmečius visų tikybių kulto tarnai su didžiausia neapykanta išstardavo didžiojo senovės materialisto ir ateisto Epikuro vardą. Epikuro materializmo šalininkus jie apibūdindavo kaip nedorėlius, ištvirkėlius, kurių vienintelis tikslas — biaurūs, kūniški malonumai. „Materializmu, — rašė Engelsas, — filisteris laiko rajumą, girtavimą, garbės troškimą ir gašlavimą, godumą pinigams, šykštumą, gobšumą, vaikymąsi pelno ir biržos sukybes, trumpai sakant, visas tas nešvarias ydas, į kurias jis pats paslapčiomis įsmilsta“⁵.

Miesčioniškus prietarus apie materialistų „amoralumą“ masių mulkinimo tikslais mėgsta naudoti net žymūs šiuolaikinio kapitalistinio pasaulio diplomatai, pvz., buvęs JAV valstybės sekretorius Dalesas⁶. Savo 1958 m. gegužės 8 d. kalboje Berlyne, prieštaraudamas faktams, jis skundėsi, kad labai sunku bendradarbiauti su Tarybų Sąjunga. Sunkumų priežastis tariamai yra... tarybinių vadovų materializmas ir ateizmas. Dėl to ir kylančios visokios tarptautinių santykių negerovės. Iš tikrųjų, atsakomybė už „šaltąjį karą“ tenka imperialistiniams sluoksniams, kurių valios reiškėjas buvo tikintis protestantas Dalesas. Tuo metu, kai TSRS kovoja už taikų dviejų socialinių sistemų sambūvį, stengiasi švelninti tarptautinį įtempimą, Vakarų valstybės ilgą laiką vengė šiuos opius klausimus spręsti.

Kalbas apie teigiamą religijos poveikį žmogaus elgesiui, šeimos tvirtumui galima išgirsti ir mūsų respublikoje. Kartu bandoma įrodyti, kad tokie neigiami reiškiniai, kaip girtuokliavimas, vagystės, šeimos nesantaika, atsiranda dėl religinės įtakos smukimo.

Siekiant įrodyti, kad teigiamas religijos poveikis dorovei yra prietaras, visų pirma reikia išnagrinėti religijos ir moralės savitarpio santykius visuomenės istorijoje.

2. Religijos ir moralės savitarpio santykiai visuomenės istorijoje

Moralė apima žmonių tarpusavio santykius reguliuojančių elgimosi normų ir principų visumą. Pati „moralės“ sąvoka yra kilusi iš lotyniško žodžio *mos* — paprotys. Jau labai ankstyvoje visuomenės vystymosi stadijoje

³ St. Gruodis S. J. Laikykis įsakymų, K., 1939, 16 psl.

⁴ Ten pat, 30 psl.

⁵ K. Marksas, F. Engelsas. Rinktiniai raštai, 2 t., V., 1950, 339 psl.

⁶ Reikia pažymėti, kad Dalesas buvo aktyvus protestantizmo veikėjas. Jis vadovavo „Amerikos Kristaus bažnyčios federalinei tarybai“. 1948 m. Amsterdame įvyko protestantų bažnyčių asamblėja, kuri sukūrė Pasaulinę bažnyčių tarybą. Dalesas ten dalyvavo konsultantu ir pasakė antikomunistinę kalbą.

tapo būtina bendromis taisyklėmis reguliuoti žmonių santykius, gaminant, paskirstant ir vartojant produktus. Šios taisyklės virsdavo papročiais, moralės normomis, kurių laikydavosi žmonių grupės.

Vadinasi, moralės principus nulemia materialinės sąlygos, o ne dangus, kaip teigia teologai.

Mes vertiname žmogaus elgesį kaip gerą ar blogą, teisingą ar neteisingą, garbingą ar negarbingą, ir toks vertinimas priklauso nuo konkrečių visuomenės gyvenimo sąlygų. Žiloje senovėje kai kurios gentys bado metu užmušdavo savo senelius, ir toks poelgis buvo laikomas teisingu. Kada gentys pradėjo daugiau gaminti maisto produktų, nebekentė chr̄oniško bado, šis paprotys pradėjo išnykti.

Klasinės visuomenės moralė nebuvo vieninga. Ji arba gynė viešpataujantios klasės interesus, arba išreiškė engiamųjų nepasitenkinimą. Klasinį moralės pobūdį rodo ir kapitalistinė visuomenė. Kapitalistas, išnaudodamas darbininką, mano, kad tai geras, garbingas, teisingas dalykas. Sąmoningi proletarai į tai žiūri kaip į neteisingą, negerą reiškinį, prieš kurį reikia ne tik kovoti, bet ir iš viso panaikinti. Reikia pažymėti, kad klasinėje visuomenėje viešpatuoja valdančiosios išnaudotojų klasės moralė.

Teologai mėgsta kalbėti apie amžinas religinės moralės taisykles, iš viso neigia nereliginę moralę. Tokie samprotavimai remiasi neteisinga prielaida apie pačios religijos amžinumą. Siuolaikinis mokslas nenuginčijamai įrodė, kad ilgiausias žmonijos istorijos laikotarpis, kuris tęsėsi šimtus tūkstančių metų, buvo nereliginis. Moralė, kaip būtina žmonių elgimosi taisyklių reguliuotoja, atsirado pačiais pirmaisiais žmonijos egzistavimo laikais. Šimtus tūkstančių metų, ilgiausią vystymosi laikotarpį, žmonių grupės vadovavosi elgimosi taisyklėmis, kurios neturėjo nieko bendro su religija.

Siuolaikinis mokslas įrodė, kad pačios pirmosios religijos morale dar nesirūpino. Kada jos (religija ir moralė) suartėjo, šiuo metu dar sunku nurodyti. Galima manyti, kad tai įvyko vėlesniu pirmykštės bendruomenės santvarkos laikotarpiu. „Tam tikroje kultūrinės raidos stadijoje animistiniai vaizdiniai ir su jais susijusios nuotaikos suauga su morale plačiąja šio žodžio prasme, t. y. su žmonių sąvokomis apie savo savitarpio santykius. Tuomet žmogus pradeda žiūrėti į šias pareigas kaip į dievo duotus priesakus. Bet nors vaizdinys apie šias pareigas suauga su animistiniais vaizdiniais, tačiau jų nesukeliamas. Moralė atsirado anksčiau, negu prasižadeda jai priklausančių vaizdinių suaugimas su tikėjimu dievų buvimu“⁷.

Kad religija suartėtų su morale, ypač rūpinasi valdančios klasės. Jos stengiasi ugdyti tokias elgimosi taisykles, kurios įamžintų išnaudojimą, padėtų engėjams kaupti turtus. Šias normas dievo vardu įšventina dvasininkai. Kad žmonės tikrai elgtųsi taip, kaip naudinga išnaudotojų klasėms, religijos tarnai kuria ištisą pažiūrų sistemą apie pomirtinį teismą, bausmes ir kančias „pragaros ugnyje“, apie amžiną laimę rojuje tiems, kurie klusniai vykdo dievo įsakymus. Moraliniai principai pradeda užimti centrinę vietą klasinės visuomenės religijose.

⁷ Г. В. Плеханов. Избранные сочинения, т. 3, М., 1957, стр. 362.

Stipriausios įtakos visam visuomeniniam gyvenimui religinė moralė pasiekė feodalizmo laikais. Vakarų Europoje bažnyčia tuo metu monopolizavo švietimą, mokymą, kultūrą. Visas dvasinis žmonių gyvenimas buvo persisunkęs religine nuotaika. Biblijos taisyklės viešpatavo teisme, šeimoje, apraizgė visus žmonių tarpusavio santykius.

Iškilusi feodalizmo gelmėse buržuazija pradėjo kovą prieš idėjinį feodalizmo ramstį — religinę pasaulėžiūrą. Kaip aukščiau buvo nurodyta, daugelis priešakinių buržuazijos ideologų nepakankamai kovojo prieš religinę moralę. Tačiau to negalima taikyti visiems buržuaziniams mąstytojams. Ateizmo istorijoje iškyla ne viena stambi figūra, triuškinusi visą religinę ideologiją, neigusi bet kokią teigiamą religinės moralės poveikį žmogui. Iš tokių ateistų pažymėtinas engiamųjų masių lūkesčių reiškėjas prancūzas Meljė (1664—1720), svarbi XVIII a. prancūzų materialistų, kandžiai išjuokusių religinės moralės skelbiamas dorybes, demaskavusių asketizmą, prieštaraujantį natūraliai žmogaus prigimčiai, plejada. Po to, kai buržuazija tapo viešpataujančia klase, ji ėmė naudoti religiją liaudies masėms dvasiškai engti, iškėlė religinės moralės taisykles. Kartu reikia pažymėti, kad buržuazinėje visuomenėje religija toli gražu neužėmė tų pozicijų, kurias ji turėjo feodalizmo laikotarpiu, o religinė moralė nėra vienintelė, kurios laikosi viešpataujančioji kapitalistų klasė.

Tarybiniai tyrinėtojai religinės moralės apibūdinimo klausimu ir šiuo metu nėra vieningos nuomonės. Kai kurie jų galvoja, jog iš viso atskiros religinės moralės nėra. Tokią pažiūrą gynė 1958 m. P. Kolonickis. Pasak jo, apie religinę moralę galima kalbėti labai atsargiai, nes *atskiros religinės moralės nėra*, o yra ta fantastinė forma, kuria apvelkama viešpataujančios klasės moralė, kuri, vystantis visuomenei, kinta, prisitaikydama prie tos ar kitos visuomeninės santvarkos⁸.

Mokslininkai, neigią atskiros religinės moralės buvimą, neįvertina klasinės visuomenės antstato sudėtingumo, nevienalytiškumo ir prieštaringumo. Šiuo metu tarybinių filosofų yra pripažinta, kad į klasinės visuomenės antstatą įeina ne tik viešpataujančios, bet ir engiamosios klasės pažiūros. Tuo pačiu įrodytas antstato nevienalytiškumas.

Prieštaringos, nevienodos pažiūros būdingos ne tik antagonistinėms klasėms. Istorinis patyrimas rodo, kad pačiuose viešpataujančiuose sluoksniuose taip pat esama skirtingų ekonominių ir politinių interesų, kurie atitinkamai nulemia ir ideologines koncepcijas. Tie skirtumai apsprendžia ir pažiūras į moralę. Ideologinė kova buržuazinėje Lietuvoje rodo, kad katalikų dvasininkų ir tautininkų požiūris kai kuriais dorovės klausimais nesutapo. Antai, fašistinis „Lietuvos aidas“ ir kai kurie mokslininkai siūlė psichiniu ir fiziniu atžvilgiu defektyvius žmones ir kai kuriomis ligomis sergančius ligonius sterilizuoti, o teologai tą griežtai smerkė. Bažnyčia smerkia abortus, tuo tarpu viešoji pasaulietinė moralė kapitalistinėse šalyse neretai šią operaciją toleruoja. Visos religijos pripažįsta specifinių elgimosi normų kompleksą, susijusį su įvairiomis apeigomis, šventėmis, tuo tarpu pasaulietiška moralei tai nebūtina.

⁸ «Вопросы философии», 1958, № 9, стр. 175.

Vadinasi, sutapatinti pasaulietiškos ir religinės moralės negalima. Kad ir tarnaudama išnaudotojams, religinė moralė turi savo specifinius bruožus. Ji skelbia, kad elgimosi normas nustatė dievas bei šventosios knygos ir kad tos normos yra antgamtinės kilmės. Tiek judėjai, tiek krikščionys tiki, kad pagrindinius moralės principus — dešimt įsakymų izraelitams, susirinkusiems prie Sinajaus kalno, iškilmingai paskelbė pats dievas. Krikščionys tiki, kad evangelijoje surašytos elgimosi taisyklės buvo nurodytos Kristaus.

Kitas religinės moralės bruožas yra tas, kad jos principai žymiai pastovesni negu kitų viešpataujančios klasės moralistų. Tiek vergoviniu, tiek feodaliniu, tiek kapitalistiniu laikotarpiu judaistų ir krikščionių ideologai remiasi biblija (judaistinė religija tik senuoju įstatymu), kaip moralės normų pagrindu.

Žymiai didesnis religinės moralės normų pastovumas gali būti aiškiamas tuo, kad religija yra labiausiai nutolusi nuo materialinio gyvenimo ir dėl to kinta mažiau negu kitos pažiūros. Antra vertus, antagonistinės visuomenės moralės principus mažai tekeičia dėl to, kad visoms joms būdingi bendri bruožai — privati gamybos priemonių nuosavybė, išnaudojimas. Dėl to ir išnaudotojų klasių pažiūros, nepaisant įvairumų ir skirtumų, vystosi apibrėžtomis, panašiomis formomis. Trečia, didesnę tų moralės normų pastovumą nulemia tai, kad dvasininkai mėgina jas vaizduoti kaip visais laikais galiojančius dievo įsakymus.

Reikia pabrėžti, kad religinės ir pasaulietiškos buržuazinės moralės skirtumai nėra esminiai. Abi jos kapitalistinėse šalyse gina valdančių klasių interesus ir iš pagrindų skiriasi nuo proletarinės moralės — idėjinio darbininkų klasės ginklo, kovojant už engimo nuvertimą.

Visų šiuolaikinių religijų skelbiamos elgimosi taisyklės atsirado tam tikroje istorinėje epochoje ir išreiškė tos epochos žmonių pažiūras.

Viena seniausių šiuolaikinių religijų — judaizmas atsirado vergovinėje santvarkoje. Jo moralės taisyklės paskelbtos biblijoje, kurios šventumą pripažįsta tiek žydai, tiek krikščionys.

Mokslininkai įrodė, kad biblija buvo sukurta vergovinėje santvarkoje. Ją parašė daugelis asmenų, gyvenusių įvairiais laikais. Biblija nukelia mus į tą epochą, kada vergvaldžiai išnaudojo vergus, kuriuos vadindavo kalbančiais įrankiais, kada tarp tautų vyko žiaurūs, negailestingi karai, kada žmonių elgimasi dažnai lemdavo kerštas, neapykanta, žvėriški jausmai. Tokį elgimąsi, kuris kultūringam žmogui sukelia pasišlykštėjimą, biblijos autoriai laikė geru, teisingu, garbingu, pateisino dievo vardu.

Pateiksime keletą pavyzdžių, bylojančių apie biblijoje skelbiamą moralę. Senasis įstatymas pasakoja apie žydų protėvį Jokubą, nupirkusį iš hevějiečių sklypelį žemės ir pastačiusį aukurą dievui. Jokūbo duktė Dina išėjo pasižiūrėti hevějiečių moterų. Tos šalies kunigaikštis Sikėmas pamilo jaunąją mergaitę, pagavo ir išprievartavo ją. Sikėmo širdis prisirišo prie jos, liūdinčią ramino meiliais žodžiais. Nuėjęs pas savo tėvą Emorą, Sikėmas maldavo paprašyti Jokūbo, kad šis jam duotų Dina už žmoną. Emoras su Sikėmu nuėjo pas Jokubą ir prašė atiduoti dukterį. Jokūbo sūnūs, sužinoję apie nedorą Sikėmo poelgį, sumanė atkeršyti. Jie kalbėjo: „Negalima daryti, ko geidžiate, nei duoti mūsų sesers nepipiaustytam žmogui. Bet galėsime su jumis derėtis, jei pas jus visi vyriškos lyties asme-

nys bus apipiaustyti, tuomet duosime ir imsime mainais jūsų ir mūsų dukteris ir būsime viena tauta“. Emoras ir Sikėmas sutiko ir prikalbino savo tautiečius tai padaryti. Apipiaustomi visi vyriškiai. Ir štai trečią dieną, kada labiausiai skauda, du Jokūbo sūnūs — Simeonas ir Levis, pasigriebę kalavijus, įėjo drąsiai į miestą, užmušė visus vyriškius, jų tarpe Emorą ir Sikėmą, atsiimdami iš jų savo seserį Diną. Kiti Jokūbo sūnūs apiplėšė miestą, paėmė avis ir galvijus, nusivedė į nelaisvę hevějiečių vaikus ir žmonas.

Šis pasakojimas parodo tuo metu viešpatavusią moralę: čia ir mergaitės išprievartavimas, ir klastingas melas, ir baisus brolių kerštas už sesers gėdą, nukreiptas į visai nekaltus žmones, yra poelgiai, kurie civilizuotam žmogui atrodo nedori, negarbingi, verti didžiausio pasmerkimo. Bet tuo metu, apie kurį pasakoja biblija, tai buvo įprasti dalykai.

Vergovinės epochos antspaudas žymus ir dešimtyje dievo įsakymų, kuriuos ypatingai mėgsta cituoti religijos tarnai. Antai, trečiasis įsakymas įpareigoja švęsti septintąją dieną, vadinasi, tada turi švęsti taip pat vergai bei vergės. Septintąją dieną ilsėjosi ne tik išnaudotojai, kuriems darbas niekada nebuvo privalomas, bet ir vergai, kad jie galėtų nors truputį atsigaiivinti ir vėl po poilsio nuo ankstyvo ryto iki vėlaus vakaro dirbti, kol visai išseks jėgos. IV įsakymas reikalavo gerbti tėvą ir motiną, o tai vėl atspindi tuos tolimus laikus, kada tėvai turėjo pilną teisę į savo vaikų gyvybę. Biblija dievo vardu ragina užmušti akmenimis sūnų, neklausantį savo tėvų. Moters nelygiateisiškumą pašventino X įsakymas: „Negeisk artimo nei namo, nei žmonos, nei vergo, nei vergės, nei jaučio, nei asilo“. Tokiu būdu, moteris vergvaldžio akyse stovi greta vergų, gyvulių ir nejudamojo turto. Siekdami dievo įsakymus padaryti amžiniais, religiniai moralistai vėliau X įsakymą suformulavo taip: „Negeisk nei vieno daikto, kurs yra tavo artimo“.

Nors religinė moralė, lyginant su pasaulietine, yra žymiai pastovesnė, ji taip pat, keičiantis materialinėms visuomenės gyvenimo sąlygoms, kinta. Tą rodo ir minėtas X dievo įsakymo performulavimas, ir kiti pavyzdžiai. Senajame įstatyme nesmerkiama daugpatystė (karalius Saliamonas turėjęs net 700 žmonių ir 300 sugulovių). Tuo tarpu Naujasis įstatymas ir krikščionių bažnyčia pripažįsta tik monogaminę šeimą. Viduramžiais religinė moralė smerkė palūkanų ėmimą, nes tai visiškai atitiko feodalų interesus. Dabartiniu metu dvasininkai tai laiko net dorybe, vertina kaip pagalbą.

3. Svarbiausi religinės moralės bruožai

Svarbiausias religinės moralės bruožas yra tas, kad ji saugo išnaudotojų klasių interesus. Gindama engėjus, ji naudojasi specifinėmis priemonėmis: skelbiama, kad žmonių elgimosi normas ir engėjų valdžią sukūrė dievas, diegiami ir puoselėjami religiniai vaizdiniai apie pragarą ir rojų, apie laikiną žemišką ir amžiną pomirtinį gyvenimą ir visu tuo siekiama atitraukti darbo žmones nuo klasių kovos. Religinės moralės tikslas — ugdyti paklusnumą engėjams, susilpninti kovingumą, galingo dievo vardu palaikyti bejėgiškumo, silpnumo jausmą.

Atskleisdamas klasinę krikščionių religinės moralės prigimtį, Marksas rašė: „Socialiniai krikščionybės principai teisino antikinę vergovę, garbino viduramžių baudžiąvą ir, reikalui esant, moka taip pat ginti, kad ir su tam tikru susigraudinimu, proletariato engimą.

Socialiniai krikščionybės principai skelbia esant būtiną ir viešpataujančiąją, ir engiamąją klasę, ir pastarajai jie tik dievobaimingai linki, kad pirmoji jai būtų mielaširdinga.

Socialiniai krikščionybės principai konsistorijos tarėjo pažadėtą atlyginimą už visas patirtas niekšybes ketina atiduoti tik danguje ir tuo pačiu pateisina šių niekšybių buvimą žemėje.

Socialiniai krikščionybės principai skelbia visas niekšybes, kurias engėjai daro engiamiesiems, arba teisinga bausme už pirmagimę ir kitas nuodėmes, arba išmėginimu, kurį be galo išmintingasis viešpats siunčia žmonėms jų nuodėmėms atpirkti.

Socialiniai krikščionybės principai garbina bailumą, savęs niekinimą, nusizeminimą, romumą, paklusnumą, žodžiu tariant — visas tamsuomenės savybes⁹.

Markso žodžius, kad krikščionybės principai moka, reikalui esant, ginti, kad ir su tam tikru susigraudinimu, šiuolaikinę proletariato priešpaudą, patvirtina S. Gruodžio samprotavimas apie privatinę kapitalistinę nuosavybę. Jo teiginius galima suskirstyti į dvi dalis, kurios iš esmės viena kitai prieštarauja. Pirmiausia teologas stipriai peikia turtinę nelygybę, sukeliančią „daug išnaudojimų“, nedorybių, skurdą, vargą ir nusikaltimus. Jis net kelia privatinės nuosavybės panaikinimo klausimą. „Dabar galima paklausti savęs, kam tos privatinės nuosavybės reikia. Ar nebūtų geriau, jeigu visos gėrybės, visi turtai priklausytų visai tautai ar valstybei, ar bent visai žmonijai, atskiri žmonės gautų tik tiek, kiek jiems reikia pragyventi. Juk dėl privatinės nuosavybės buvimo šiandien daroma begalės įvairiausių nusikaltimų, atsiranda daug išnaudojimų, daug skurdo ir vargo“¹⁰. Taip apkaltinęs kapitalistinę nuosavybę, teologas, lyg išsigandęs, antroje samprotavimo dalyje pradeda tvirtinti visai ką kita: išnaudojimą, vargą ir skurdą sukelti ne privatinė nuosavybė, o bloga žmonių valia, dorovinis smukimas. Samprotavimo pabaigoje Gruodis visiškai pasirodo kaip kapitalistinės nuosavybės gynėjas: jis pradeda įrodinėti, kad tokios nuosavybės nebuvimas dar labiau apsunkintų žmonių gyvenimą, sukeltų visuotinį skurdą. „Teisybė, kad šiandien pasaulyje yra labai daug nedorybių, daromų dėl turto. Teisybė, kad yra daug išnaudojimo, daug vargo ir skurdo. Tačiau dėl viso to yra kalta ne privatinė nuosavybė, o žmonių bloga valia, dorovinis žmonių sugedimas. Jeigu nebūtų privatinės nuosavybės, nedorybės būtų vistiek daromos, ir, be to, žmonėms būtų dar sunkiau gyventi, nes tuomet visi žmonės pasidarytų vargšais ir beturčiais“¹¹.

Reakcinė religinės moralės esmė ryškiai atsispindi teiginyje apie žemiškojo gyvenimo menkumą bei laikinumą ir amžiną pomirtinę laimę. Gy-

⁹ K. Marksas, F. Engelsas. Apie religiją, V., 1958, 67 psl.

¹⁰ S. Gruodis S. J. Laikykis įsakymų, 220 psl.

¹¹ Ten pat.

venimo žemėje paskirtis, pasak teologų, yra ta, kad kiekvienas žmogus visais savo darbais geriau pasiruoštų amžinybei, visą laiką galvotų apie dangų. O ruoštis reikia pradėti nuo pat jaunystės.

Buržuazinės Lietuvos mokyklose buvo dėstoma tikyba. Ir štai vaikai, kurių protas dar nėra kritiškas ir lengvai pasiduoda vyresniųjų formuojamai veiklai, buvo mokomi to, kad „dangus — tai tikras ir didžiausias žmogaus turtas“, kad „ši žemė — tai laikinoji žmogaus gyvenimo vieta. Mat, žemėje žmogus tik kurį laiką tegyvena. Tikroji žmogaus tėvynė — dangus. Kad dangun patektum, turime būti nuolat pasirengę mirti“¹². Mokydamas vaikus „ruoštis į amžiną laimę“, P. Penkauskas pataria mylėti dievą „labiausiai už viską“, melstis, nekrauti sau turtų šioje žemėje, bet ieškoti jų danguje. Tie dvasios lobiai yra geri darbai: maldos, pasnikas ir išmaldos. Autorius ypač vertina nusižeminimą („...nes kiekvienas, kuris save aukština, bus pažemintas, ir kuris save žemina, bus paaukštintas“), kantrybę nelaimėje, budėjimą arba nuolatinį pasirengimą apleisti šį pasaulį, laikydamas tai ypač svarbiais elgesio bruožais.

Kyla klausimas, kam tokios elgimosi taisyklės yra naudingos? Visiškai aišku, kad tokiais pamokslais, kuriais dvasininkai apraizgo žmogų nuo pat jaunystės iki senatvės, siekiama sulaukyti engiamuosius nuo kovos už bent kiek žmoniškesnį gyvenimą, įamžinti išnaudojimą. Aukoti tikrąją žemiškąją laimę tariamai, išgalvotai pomirtinio gyvenimo laimei — toks yra esminis religinės moralės reikalavimas.

Apie klasinę, reakcinę tokio reikalavimo esmę vaizdžiai rašo pažangus amerikiečių filosofas B. Danemas savo knygoje „Sukaustytas milžinas“¹³. Jeigu žmonės būtų visiškai įsitikinę, kad pomirtinio gyvenimo nėra, samprotauja Danemas, jie stengtųsi paversti mūsų žemę žydinčiu sodu. Tačiau žmonių dauguma susidurtų su išnaudotojais ir spekuliantais, kartelių ir kolonijų magnatais, kurių tikslas — visus vaisius pasisavinti sau. **Leiskime**, kad dar iki susidūrimo dauguma taria tiems neskaitlingiesiems: „Mes įsitikinome, kad gyvename tik šiame pasaulyje. Pasidalykime darbą ir vaisius ir būkime visi laimingi“. Bet mažuma sako: „Mes įsitikinome, kad žmonės gyvena du kartus. Mes pripažįstame, kad šioje žemėje žmonės turi dirbti, nebūdami labai laimingi. Tuo tarpu kitame pasaulyje jie bus laimingesni ir nedirbs“. Danemas daro tokią išvadą: „Argi negali taip atsakyti mažuma ir argi ji taip neatsakė kelių amžių eigoje? Galų gale jūs neturite kuo skųstis. Kitame pasaulyje jūs būsite atlyginti už savo kančias, o tuo tarpu jūs turite... dorai dirbti mums“¹⁴. Išnaudotojų mažuma iš engiamųjų daugumos reikalauja dorai dirbti kapitalistams ir spekuliantams, kartelių ir kolonijų magnatams, kęsti nelaimės šiame pasaulyje dėl laimės danguje, ir tai sudaro kartinį religinės moralės akmenį.

Su žemiško gyvenimo laikino idėja yra glaudžiai susijęs ir religinių moralistų skelbiamas asketizmas. Nuodėmingą žmogaus kūną dvasininkai priešpastato tyrai sielai. Religija ragina marinti kūną, kurį vidur-

¹² Pr. Penkauskas. Šventojo senojo ir naujojo įstatymo istorija. 1922. 143—144 psl.

¹³ Б. Данем. Гигант в цепях, М., 1955.

¹⁴ Ten pat, 117 psl.

amžių scholastai ir mistikai vadindavo sielos kalėjimu. Asketizmo formos yra pasnikai, celibatas, savęs plakimas ir kt. Viduramžiais bažnyčios teorija ir praktika ypatingai tuo rėmėsi. Tačiau veidmainingas asketizmo skelbimas netrukė dvasininkams, ypač jų viršūnei, turtingai ir prabangiai gyventi, žymiai padidinti bažnyčios turtus.

Tiek judaistinė, tiek krikščionių religija pašventina ir įteisina darbo žmonių engimą ir vergovę. Jau iš pat pradžių biblija pasakoja apie pirmųjų žmonių nuodėmę ir apie dievo bausmę. Už tai, kad Adomas valgė vaisių nuo išminties medžio, dievas nubaudė jį sunkiu fiziniu darbu. Judaistų ir krikščionių teoretikai, naudodami šią pasaką, stengiasi įrodyti, kad sunkus fizinis darbas yra būtinas. Klasinės visuomenės darbo žmonės, anot teologų, vargsta ne dėl santvarkos, o dėl pirmųjų žmonių nuodėmės. Kai kurie jų stengiasi suversti pirmiesiems žmonėms atsakomybę dėl visų kapitalizmo blogybių — nedarbo, krizės, prostitucijos, nusikaltimų. Panašiai samprotauja kun. Lapelis straipsnyje „Evoliucijos teorija ar evoliucijos principas?“. Visų pirma jis stengiasi įrodyti, kad dėl Adomo nusižengimo turi nukentėti visi jo vaikai ir vaikų vaikai — milijardai žmonių. Tos kančios, anot Lapelio, būtinos dėl moralinio ryšio tarp žmonių giminės galvos — tėvo ir iš jo kylančių ainių. Nutraukti jį reikėtų laužyti dievo ir vykdyti žmogaus valią. Apžvelgęs „Adomo ainių“ kančias, kun. Lapelis padarė išvadą, kuri parodo tikrąjį jo, kaip kapitalizmo tarno, veidą. „Jei ne pirmųjų tėvų bausmės nusikaltimas Dievo įsakymams, šitokio chaoso, tiek daug disharmonijos nebūtų buvę“¹⁵.

Visos tikybos skiria didelę reikšmę maldoms ir įvairioms apeigoms. Ypač daug jų turi judaizmas. Žydų religija įpareigoja vykdyti 613 priekasakų. Rabinai reikalauja, kad maldos lydėtų kiekvieną tikinčiojo žingsnį: atsikėlei — melskis, eini gulti — vėl melskis, valgai duoną — viena malda, geri vyną — kita, pamatei vaivorykštę — trečia, išgirdai perkūną — ketvirta, sutikai draugą — penkta, sužinojai gerą naujieną — šešta ir t. t. Tokia daugybė maldų žalingos tuo, kad atitraukia darbo žmonių mintis ir energiją nuo kovos prieš klasinį engimą.

Būdama, anot Markso, dvasinis klasinės visuomenės aromatas, religija ir jos moralistai įteisina daugelį išnaudotojų pažiūrų. Pirmiausia paminėtina engėjų klasėms būdinga niekinama pažiūra į fizinį darbą. Biblija skelbė, kad darbas buvo dievo bausmė ir prakeikimas už pirmųjų žmonių nuodėmę. Kartu reikia pažymėti, kad išnaudotojai, patys fizinį darbą niekindami, suinteresuoti, kad kiti jiems dirbtų sąžiningai. Dėl to religiniai moralistai, kreipdamiesi į engiamuosius, smerkia tingumą, laiko tai didele nuodėme.

Judaistinė ir krikščioniškoji moralė įšventina moters engimą ir niekinimą. Anot biblijos, ji buvo sukurta iš pirmojo vyro Adomo šonkaulio. Tai netyra gundytoja, įnešusi į pasaulį nuodėmę. Tikintis žydas rytinėje maldoje dėkoja dievui, kad jo nesukūrė moterim. Žydų dvasininkai teigia, kad būsimame rojuje moteris bus kaip suoliukas, ant kurio vyras galės lai-

¹⁵ „Kosmos“, 1934, 108 psl.

kyti savo kojas. Tiek judaizmas, tiek krikščionybė pripažįsta, kad šeimoje viešpatauti turi vyras. „Kaip kiekvienoj draugijoje, taip ir šeimos draugijoje turi būti valdžia, turi būti vyresnybė. Vyras daugiau pasižymi šaltu protu, patvaresne valia... Todėl vyrui yra paties dievo skirta būti šeimos galva“¹⁶.

Krikščionybės ideologai teigia, kad religija švelnina žmonių tarpusavyo santykius, skatina humaniškumą, žmogaus asmenybės gerbimą. Kartu su jais tokią pažiūrą gina daugelis buržuazijos filosofų. Antai, Hegelis rašė, kad su krikščionyste į pasaulį atėjo laisvės idėja, kad krikščionybė pabrėžė begalinę individo vertę, nes žmogus yra dievo objektas ir meilės tikslas. Žmogaus orumui pagrįsti šiuolaikiniai teologai naudoja jau viduramžiais scholastų skelbtą teoriją apie ypatingą žmogaus padėtį pasaulyje. Anot žymiausio XIII a. scholasto Tomo Akviniečio, į visą pasaulį galima žiūrėti kaip į laipsniavimą. Jį galima suskirstyti į pakopas, einančias nuo apačios į viršų: negyvoji gamta, augalija, gyvūnija, žmogus ir taip toliau iki dievo. Regimame pasaulyje žmogus užima aukščiausią vietą. Anot teologų, jis yra žemės valdovas, ir jam turi lenktis visi sutvėrimai. Žmogus turi savo gyvenimo tikslą ir negali būti traktuojamas kaip priemonė kitam žemiškam tikslui pasiekti. Tą skelbdami, teologai dabinaisi humaniškumo aureole, mėgina įrodyti, kad krikščioniškumas yra tobuliausias žmoniškumas. Smerkdami eugeninę sterilizaciją, abortus, jie taip pat remiasi humanizmo principais, „ypatinga žmogaus vieta pasaulyje“. To paties siekiama, skatinant filantropiją, labdarybę.

Tačiau tokiam humaniškumui, žmogaus orumo iškėlimui prieštarauja pačios biblijos, ypač senojo įstatymo, pasakojimai. Jau Volteras pavadino bibliją baisių piktadarybių knyga. Prancūzų materialistas Holbachas nurodė, kad kiekviena religija moralės pagrindą mato dieve, kurio elgesiu kiekvienas tikintis turįs sekti. Ar gali doras žmogus, klausia Holbachas, sekti žydų dievu, amžinai kerštingu, įtūžusiu, negailestingai baudžiančiu už menkiausią nusižengimą. Tokį dievą gali pamėgdžioti tik plėšikų gauja. Senasis įstatymas įsako „neužmušk“, tačiau dievas jo nesilaikė. Biblijoje pasakojama, kad jis nutarė sunaikinti visą žmoniją, išskyrus Nojaus šeimą. Dievas reikalauja iš tikinčiųjų žiauriai elgtis su savo tautiečiais. Senasis įstatymas dievo vardu ragina užmušti akmenimis neklausančius dvasininkų, ištekančias merginas, netekusias iki santuokos nekaltybės, neklausančius savo tėvų sūnus. Ypatingo žiaurumo reikalaujama priešams. Senasis įstatymas pasakoja apie pranašą Samuilą, kuris dievo vardu įsako karaliui Sauliui žiauriai susidoroti su amalikiečiais. „Todėl nukeliauk ir mušk amalikiečius ir nužudyk juos su visu tuo, ką jie turi, nepagailėk jų, bet užmušk vyrus drauge su moterimis, vaikus ir žindančius, jaučius ir avis, kupranugarius ir asilus“.

Siekdami suderinti biblijos turinį su artimo meilės, gailestingumo principais, teologai stengiasi alegoriškai aiškinti panašius tekstus, iškraiptyti pasakojimų prasmę ir, tai darydami, nusišneka ligi nesąmonės. Anot

¹⁶ *St. Gruodis S. J. Laikykis įsakymų*, 123 psl.

anglų teologo Dodo, biblijoje minimi amaliekiečiai — ne amaliekiečiai, moterys ir vaikai — ne moterys ir vaikai, žmonės, kuriuos dievas įsako nužudyti, ne žmonės, o mūsų širdyje esančios „piktos dvasinės jėgos“, su kuriomis reikia negailestingai kovoti. „Taip aiškinant visas pasakojimas tampa nekenksmingas, pamokantis“¹⁷.

Ir naujajame įstatyme, jį geriau panagrinėję, taip pat rasime minčių, nesuderinamų su artimo meile bei gailestingumu. Viena moralė siūloma engiamiesiems, kita — išnaudotojams. Dovanoti, atleisti skriaudėjui, nesipriešinti piktam, mylėti vienas kitą brolio meile — taip turi elgtis išnaudojamieji. Engėjams gi siūloma negailestingai mušti šeimininko neklausančius vergus, kalaviju numalšinti neklusniuosius. Šis dviveidiškumas aiškiai iškyla švento Povilo laiške romėnams. Jame raginama vienam kitą mylėti, „nes kas artimą myli, tas įvykdo įstatymą“. Įsakymai — nesvetimoteriauk, neužmušk, nevok, neliudyk melagingai, negeisk ir kt. — yra apimti pasakymu „mylėk savo artimą, kaip pats save“. Antra vertus, laiške parašyta: „Kiekvienas tepasiduodie aukštesniosioms vyresnybėms, nes nėra valdžios kaip tik iš Dievo... Taigi kas priešinasi valdžiai, tas priešinasi Dievo sutvarkymui..., nes ji dievo tarnaitė tavo labui. Bet jei tu darai pikta, bijok, nes ji ne veltui nešioja kalaviją. Ji juk Dievo tarnaitė, keršytoja rūstybei parodyti tam, kas daro pikta“¹⁸.

Religinei moralei teologų priskiriamas žmogaus gerbimas ir iškėlimas yra tik tariamas. Iš tikrųjų ji stengiasi įamžinti santvarką, kuri daugelį žmonių pasmerkia kančioms, neleidžia naudotis visais civilizacijos pasiekimais, slopina liaudies talentus, trukdo iškilti gabiesiems. Antra vertus, religija tikrąją žmogaus laimę mato ne žemėje ir nuolat ragina ruoštis pomirtiniam gyvenimui. Trečia, religija niekina didelę žmonijos dalį — moteris. Ketvirta, teologai visai nesiekia kovoti su nelaimėmis, o nelaimingųjų ir nuskriaustųjų buvimą laiko pageidaujamu ir net būtinu. Anot teologų, gamtos nuskriaustieji ir nelaimingieji vykdo naudingą funkciją. Jie „netiesiogiai tarnauja visuomenei, atitraukdami žmones nuo šios žemės kančių, žadindami, gaivindami gailestingumo sentimentą, sociališką jausmą, skatindami praktikuoti kilniąją meilės dorybę, saugodami žmones nuo egoistinių džiaugsmų. O, kaip paniūrusi, liūdna ir beširdė būtų visuomenė, kurioj nebūtų nelaimingų žmonių, reikalingų pagalbos“¹⁹. Anot teologo S. Gruodžio, kančių neturi nebūti. „Kentėjimas, visų pirma, yra labai gera priemonė vyriausiajam viso sutvėrimo tikslui, būtent Dievo išorinės garbės padidinimui pasiekti. Bepigu, jei žmogus pasilieka Dievui ištikimas pasisekimo ir džiaugsmo valandėlėmis. Tai nėra jau toks sunkus dalykas. Kas kita, kai ateina bandymo valanda, kai gili dvasios kančia ar fizinis skausmas ima raižyti žmogaus širdį... Kentėjimas ir skausmas yra daugeliu atvejų žmogui naudingas ir išganingas“²⁰. Teologai skelbia, kad kentėjimas moko nuolankumo, stiprina religinį jausmą.

¹⁷ C. H. Dodd. *The Bible to-day*, Cambridge, 1946, p. 28.

¹⁸ Povilo laiškas romėnams, 13, 1—4.

¹⁹ „Naujoji vaidilutė“, 1934, Nr. 4, 147 psl.

²⁰ „Soter“, 1936, Nr. 2 (23), 101 psl.

Garbindami kančias, teologai, patys to nenorėdami, priversti pripažinti, jog religija neatskiriama susieta su žmonių nelaimėmis. Marksas teigė, kad religija yra engiamosios būtybės atodūsis. Leninas nurodė, kad aklosios kapitalizmo jėgos, kurios kas dieną ir kas valandą eiliniams darbininkams sukelia tūkstantį kartų daugiau baisiausių kančių, didžiausių kankynių negu visokie nepaprasti įvykiai, ir yra giliausia šiuolaikinė religijos šaknis.

Socialistinė visuomenė panaikino skurdo šaknis, išnaudojimą, moters engimą, tėviškai rūpinasi priaugančia karta, užtikrina laimingą senatvę. Toks visapusiškas rūpinimasis žmogumi klasinėje santvarkoje neįmanomas. Vadinasi, socialistinė visuomenė yra humaniškausia.

Biblijos skelbiama moralė yra labai prieštaringa. Ji reikalauja meilės ir neapykantos, smerkia ir giria turtų kaupimą, žiūri į fizinį darbą kaip į dievo bausmę ir kartu ragina dirbti, kelia ir mindžioja žmogaus orumą, draudžia ir ragina žudyti ne tik svetimus, bet ir savus. Tokie prieštaravimai aiškintini tuo, kad bibliją parašė daugelis asmenų, dažniausiai menkai išsilavinusių, gyvenusių įvairiais laikais, dirbusių įvairius darbus. Tačiau pagrindinė tų begalinių prieštaravimų priežastis yra gilesnė. Vienos biblijoje skelbiamos moralės normos siūlomos engėjams (kaupti turtus, niekinti fizinį darbą, mušti vergus), kitos — engiamiesiems (niekinti turtus, nesipriešinti piktam, sąžiningai dirbti, atleisti skriaudas). Šių prieštaravimų religinė moralė taip ir neišsprendė, ir dėl to ji yra dviveidiška, veidmaininga.

Nagrinėjant religinės moralės bruožus, reikia atsakyti į klausimą, ar tikėjimas švelnina žmonių tarpusavio santykius, ar taurina žmogų. Kalbėdami apie tai, turime galvoje ne taurumą ir santykių švelnumą apskritai, o skelbiamų biblijoje artimo meilės ir gailestingumo idėjų vaidmenį visuomeniniame gyvenime, santykį tarp idėjų ir tikrovės.

Šio klausimo sprendimas susijęs iš viso su klausimu apie religijos vaidmenį visuomenėje. Yra net ir pažangių ideologų, kurie linko pervertinti religijos vaidmenį istorijoje. Net Feuerbachas, toks pažangus materialistas ir ateistas, tvirtino, kad žmonijos laikotarpiai vienas nuo kito skiriasi religijos pakitėjimais. Materialistinis istorijos supratimas nesugriaunamai įrodė, kad visuomenės ideologiją, dorovę nulemia ne religija, o ekonominiai santykiai. Engiančiųjų klasių moralė visų pirma priklauso nuo ekonominių interesų. Jų elgesį nulemia turtų siekimas, privatinės nuosavybės didinimas. Ekonominiais sumetimais išnaudotojai atmeta artimo meilę, gailestingumą, pagarbą žmogui. Kulto tarnai, būdami glaudžiai su jais susiję, patys gyvendami svetimo darbo sąskaita, taip pat mindžioja savo propaguojamus artimo meilės, gailestingumo principus.

Religinės moralės vaidmuo ne visada buvo vienodas. Daugiausia įtakos visuomeniniam gyvenimui ji turėjo feodalizmo laikais. Jeigu religinė moralė, kaip moko teologai, tikrai švelnina žmonių papročius, ugdo meilę ir gailestingumą, tai tvirtai tikinti feodaline visuomenė turėjo tapti meilės ir žmogiškumo karalyste. Tačiau istorija rodo visai ką kita. Visas feodalizmo laikotarpis pilnas grobikiškų karų, kurių metu žuvo milijonai nekaltų

žmonių, buvo žvėriškiausiai elgiamasi. Daugelį tų karų ir žiaurumų organizavo dvasininkai. Nuo XI a. pabaigos iki XIII a. pabaigos popiežiai organizavo grobikiškus kryžiaus karus. Apie 200 metų kryžiaus žygiai buvo vykdomi ir prieš lietuvių tautą, religijos vardu žudant senelius, moteris ir vaikus, deginant sodybas.

Ypatingu žiaurumu pasižymėjo inkvizicija, kuri keletą šimtų metų siautėjo Europoje. Šviesiausi žmonės, išdrįsę skelbti pažangią mintį, vadinamieji eretikai buvo nežmoniškai kankinami (pvz., gyvi iš lėto sudeginami). Inkvizicijos laužuose žuvo dešimtys tūkstančių nelaimingų moterų, apšauktų raganomis.

Feodalizmą pakeitė kapitalizmas. Buržuazija, siekdama daugiau turtų, dažnai ir dievo vardu susidorodavo su kolonijų tautomis, ruošdavo grobikiškus karus. Religinė moralė, dvasininkų skelbiama artimo meilė nė per nago juodymą neatitraukė žmonių nuo žudynių. Pirmame ir antrame pasauliniame kare kovojo milijonai tikinčiųjų, kuriuos laimino dvasininkai. 1945 m. tikintis JAV prezidentas Trumenas įsakė numesti atominę bombą į Japonijos miestus Hirosimą ir Nagasakį.

Šiuo metu visa socialistinė sistema, milijonai dorų pasaulio žmonių kovoja už taiką, už tai, kad būtų uždraustas atominis ir vandenilinis ginklas. Karas, ruošimasis jam, atominio ginklavimosi propaganda — tai didžiausios blogybės, kurios visiškai prieštarauja „artimo meilės“ principui. Tuo tarpu tikintis krikščionis, VFR krikščionių-demokratų partijos vadas kancleris Adenaueris yra karštas tų didžiausių blogybių šalininkas. Jis aktyviai stengiasi, kad Vakarų Vokietija turėtų atominį ginklą. Reikia pažymėti, kad jam uoliai talkininkauja katalikų bažnyčios atstovai ir teologai. 1959 m. vasario mėn. Bavarijos katalikų akademijos sesijoje Viurcberge jėzuitas prof. Grundlachas pareiškė, kad atominis karas neprieštarauja katalikų bažnyčios principams ir todėl negalys būti laikomas amoraliu. Teologijos profesorius Moncelis iš Miuncheno teigė: „Principas — noriu gyventi — yra antimoralus“²¹.

Taurinamąjį religinės moralės poveikį griaua Lietuvos istorijos netolimosios praeities faktai. Fašistinės okupacijos metais hitlerininkai sumindžiojo „artimo meilės“ principus, tyčiojosi iš žmogaus, kurį teologai mėgsta vadinti „pasaulio vainiku“, nusmuko į gyvuliškumą. Reikėjo laukti, kad vadovaujantieji dvasininkai stos ginti fašistų mindžiojamus religinės moralės principus, pasmerks XX a. barbarus. Tačiau faktai rodo ką kita. Tiek praktiškai, tiek teoriškai jie garbino hitlerininkus ir jų grobikišką karą, stengėsi pateisinti dar žmonijos istorijoje nebuvusius žvėriškumus. Pirmomis karo dienomis Kauno arkivyskupas J. Skvireckas karštai sveikino okupantus. 1943 m. jis ragino lietuvius stoti į hitlerinę kariuomenę. Fašistinės okupacijos metais vyskupas M. Reinys, kuris buržuazijos viešpatavimo metais kritikavo rasizmą, lyg chameleonas tapo jo gynėju. Pokario laikotarpiu daug dvasiškių patys dalyvavo banditų gaujose, laimino nekaltų tarybinių žmonių žudikus.

²¹ „Tiesa“, 1959. II. 27.

Religiniai moralistai mėgsta girtis, kad tikėjimas sulaiko žmogų nuo girtuokliavimo. Tačiau istorija rodo, kad antagonistinėje visuomenėje išnaudojamieji, tikintieji darbo žmonės, nepasitiki rytojaus diena, girtuokliuoja. Antra vertus, siekdami pasipelnyti ir kartu atitraukti liaudį nuo klasių kovos, dvasininkai patys pardavinėja degtinę.

Prof. P. Pakarklio knygoje „Ekonominė ir teisinė katalikų bažnyčios padėtis Lietuvoje (XV—XIX a.)“ pateikta nemaža vertingos medžiagos apie bažnyčios valdomas smukles Lietuvoje feodalizmo laikais. Jos ėmė rasti XIV a., netrukus po Lietuvos krikšto. 1639 m. Didžiojoje Lietuvos kunigaikštijoje buvo 440 smuklių, priklausančių Vilniaus vyskupui, XVIII a. pabaigoje ir XIX a. pradžioje Žemaičių vyskupo smuklės buvo 16 miestų ir 23 kaimuose. Tokiu būdu, iki XIX a. visa Lietuva tapo nusėta bravorais bei smuklėmis. Dvasininkai rūpinosi, kad jose nepritrūktų svaigalų. Bažnytinėse smuklėse buvo ruošiamos įvairios pramogos, pvz., vakaruškos, susitikimai su „šventųjų vietų“ lankytojais. Daug kur valstiečiai, ypač šventadieniais, leisdavo smuklėse laiką su visa šeima. Degtinės pardavimas rodo, kad dėl materialinių ir klasinių interesų — gauti daugiau pajamų, atitraukti baudžiauninką nuo klasių kovos — dvasininkai užmiršdavo rūpintis religine morale.

Antra vertus, tikėjimas nesulaikė baudžiauninkų nuo girtuokliavimo. Prislėgti nežmoniško išnaudojimo, jie skandino savo žmogišką paveikslą religijoje ir degtinėje.

Taurinamąjį religinės moralės poveikį demaskavo ir grožinė literatūra. A. Vienuolis „Puodžiūnkiemyje“ parodo buožę Joną Puodžiūną, visą laiką minintį dievo vardą. Tačiau tikėjimas nekliudo jam daryti didžiausių nusikaltimų. Dievo įsakymas draudžia geisti savo artimo turto, o Jonas stengiasi paglemžti aplinkinių naujakurių ūkius. Religija griežtai smerkia kraujomaišą, bet Jonas Puodžiūnas yra tvirtai pasiryžęs apvesdinti savo sūnų su brolio dukterimi, kad tik turtas pasiliktų Puodžiūnų rankose.

Kai kas gali pasakyti, kad iš juodų vieno buožės darbelių dar negalima apibendrinti, jog religinė moralė yra žalinga. Bet tokie samprotavimai būtų teisingi tuo atveju, jeigu grožinio veikalo herojus būtų tik individualus, atskiras. Tačiau vargu ar tai galima sakyti apie Joną Puodžiūną, kuris apibendrina, tipizuoja buržuazinės Lietuvos kraugerį buožę, pasiruošusį, dangstantis dievu, didžiausioms piktadarybėms, kad tik sukrautų daugiau turtų.

Tik socialistinė visuomenė pakerta pačias giliausias amoralumo šaknis ir sudaro visas sąlygas žmogui doroviškai tobulėti. Socialistinio judėjimo istorija, Tarybų Sąjungos ir kitų socialistinių šalių praktika įrodo, kad žmogų taurina komunizmo idealas, kova už liaudies laimę. Kai kas gali pasakyti, kad taurumas yra sąvoka, neturinti objektyvios vertės, kad kiekviena klasė jį supranta savaip. Su tuo sutikti negalima. Marksizmas nurodė, kad moralė turi savo objektyvų vertinimą — tai žymios visuomenės daugumos interesai ir gerovė. Elgimosi taisyklės, kurios atitinka plačiųjų liaudies masių interesus ir gerovę, yra teisingos, doros, geros.

Pagrindinis socialistinės santvarkos tikslas — liaudies gerovė, materialinių ir kultūrinių gėrybių sukūrimas. Tarybinė tikrovė, kova už liaudies laimę išugdo puikias moralines liaudies savybes — tikrą humanizmą, pasiaukojamą draugystę, tvirtą valią ir charakterį, patriotizmą. Tai rodė tarybinės liaudies žygdarbiai taikos ir Didžiojo Tėvynės karo metais, tarybinio jaunimo žygis į plėšinius, pasiaukojamas visų tarybinių žmonių darbas, įgyvendinant didingą septynmečio planą.

*

* *

Veržliai plintant socialistinėms idėjoms, dvasininkai stengiasi ieškoti naujų dvasinio poveikio būdų. Viena iš būdingų religijos ypatybių yra jos mokėjimas prisitaikyti prie naujų sąlygų. Šitos ypatybės negalima neįvertinti. Mes turime pažinti naują dvasininkijos taktiką ir mokėti duoti jai tinkamą atkirtį.

Galima išskirti tris šiuolaikinių dvasininkų grupes, kurios stengiasi prisitaikyti prie naujų sąlygų. Viena, tiesa, neskaitlinga grupė įrodinėja, kad tikroji krikščionybė neprieštaruoja marksizmui ir kad krikščionys ne tik gali, bet turi šiuolaikinėmis sąlygomis aktyviai kurti socializmą.

Idėjinę poziciją dvasininkų, besistengiančių krikščioniškąją moralę panaudoti, kuriant socializmą, išreiškia Vokietijos Demokratinėje Respublikoje, Leipcige, dirbantis teologijos profesorius E. Fuksas. Knygoje „Krikščioniškoji ir marksistinė etika“ Fuksas griežtai pasmerkia kapitalistinę santvarką, kuri, pasak jo, „daugiau panaši į akcinę bendrovę negu į tikrą žmonišką bendruomenę. Tik tas, kas moka pinigus, kas turi turto, yra jos narys“²². Teologas smerkia nežmonišką darbininkų išnaudojimą ir net pripažįsta revoliucinius engiamųjų veiksmus, prievartą prieš išnaudotojus. „Kada viešpataujančios senosios jėgos prievarta palaiko proletariato engimą, krikščionis neturi teisės pasmerkti prievartą tų, kurie kovoja už išsivadavimą nuo engimo“²³. Fuksas griežtai kritikuoja įnirtingą socializmo priešą teologą Tilikę (Thielicke), kuris niekina socialistinės stovyklos šalis, liaudies mases, gieda ditirambus kapitalizmui, konkurencijai.

Pavadinęs Tilikės samprotavimus mitologiniais, Fuksas labai vertina socialistinių šalių pasiekimus. „Prieš mus šiandien stovi milžiniškas, kylantis tautų ir visuomenės atnaujinimo, kultūros pasaulis, sukurtas dideliu pasiaukojimu, įtemptu darbu, kolektyviniu jausmu ir milžiniškomis kolektyvinėmis pastangomis, kurių krikščioniškas pasaulis dabar nepažįsta. Visa tai aiškinti tik prievarta yra labai paprastas aiškinimas, kuris ilgai negalės išsilaikyti“²⁴. E. Fuksas nusprendžia, kad krikščionys turi kartu su marksistais kovoti prieš senąjį pasaulį, siekti socializmo pergalės. Kitoje savo knygoje „Marksizmas ir krikščionybė“ (1955) Fuksas rašo, kad krikščionybė, kuri nekovoja už visuomenės atsinaujinimą, netenka gyvosios tikrovės, vilties.

²² *Emil Fuchs*. Christliche und marxistische Ethik, Leipzig, 1958, S. 71.

²³ Ten pat, 131 psl.

²⁴ Ten pat, 114 psl.

Kita dvasininkų grupė gina kapitalistinę santvarką, bet mėgina įrodyti, kad komunizmas ir religija turi daugelį sąlyčio taškų. Tokią nuomonę atspindi žinomas taikos kovotojas ir Tarybų Sąjungos bičiulis, anglų dvasininkas H. Džonsonas knygoje „Krikščionys ir komunizmas“. Jis mėgina įrodyti, jog tiek komunizmas, tiek krikščionybė reikalauja, kad visi dirbtų, kad būtų visuotinė brolybė, kad būtų gerbiama moteris. Džonsonas neigia žemiško gyvenimo menkystę ir stengiasi įrodyti, jog dieviška karalystė prasidedanti žemėje, jog krikščionybė neniekianti kūno. Jis ragina krikščionis ir komunistus vieningai kovoti už taiką.

Trečia, pati gausiausia, dvasininkų grupė, ir toliau pabrėždama savo priešišumą socialistinei stovyklai, taip pat ieško būdų, kuriais galima būtų sustiprinti darbo žmonių religingumą. Šiai grupei priklauso Vatikanas. 1956 m. jo iniciatyva pirmą kartą kai kuriose šalyse katalikų darbininkų dalis šventė Gegužės Pirmąją, kaip šv. Juozapo dailidės šventę. Tuo pačiu dvasininkai stengiasi parodyti, kad jie gerbia fizinį darbą.

Jau nuo XIX a. pabaigos katalikų dvasininkai stengiasi visokeriopai plėsti ryšius su masėmis. Šios pastangos ypač sustiprėjo pastaruoju metu. Dar antrojo pasaulinio karo metais Prancūzijoje buvo organizuotas darbininkų dvasininkų institutas. Jo auklėtiniai buvo įpareigoti dirbti eiliniiais darbininkais įmonėse, užkariauti darbininkų pasitikėjimą, tuo pačiu propaguojant religines ir antimarksistines idėjas. Bandymas nepasisekė, ir minėtas institutas 1954 m. buvo likviduotas. Pasirodė, kad daugelis darbininkų-dvasininkų tapo aktyviais profsąjungų veiklos, klasių kovos ir taikos judėjimo dalyviais. Panašių mėginimų bendrauti su liaudimi buvo Italijoje, Ispanijoje. Tokių faktų turime ir mūsų respublikoje. Jeigu anksčiau bažnyčia buvo nusistačiusi prieš komjaunimą, tai pastaruoju metu ji net ragina stoti į jo eiles. Bažnyčia palengvina dalį apeigų. Dvasininkai mėgina užmegzti ryšius su jaunimu, kolūkiečiais, stengiasi pritraukti prie savęs darbo žmones, skelbdami kovą prieš girtuokliavimą ir pan..

4. Religinės moralės žala socialistinei visuomenei

Tarybinėje visuomenėje pastaruoju metu dvasininkų dauguma socialistinės santvarkos atžvilgiu yra lojali. Siekdami paveikti liaudies mases, jie stengiasi nutylėti tokius religinės moralės priesakus, kurie ypatingai priešingi tarybinių žmonių ideologijai (neigiama pažiūra į darbą, moters niekinimas).

Iškyla klausimas: ar gali padailinta, apvalyta religinė moralė tarnauti kuriančiam komunizmą tarybiniam žmogui? Į tai galima atsakyti tik neigiamai.

Kilusios vergovinėje santvarkoje ir atspindėjusios vergvaldžių įpročius bei pažiūras, judaistinė ir krikščioniškoji moralė iki mūsų dienų mažai pakito. Ir dabar tikinčiųjų moralės šaltinis — biblija spausdinama milijonais egzempliorių ir platinama visame pasaulyje. Krikščioniškąją moralę stengiasi pritaikyti savo klasiniams tikslams feodalai ir kapitalistai. Nors feodalinė ir kapitalistinė santvarka skyrėsi nuo vergovinės, tačiau visoms joms būdinga tai, kad viena visuomenės dalis išnaudoja kitą. Todėl ne-

nuostabu, kad ir religinė moralė, nepaisant tam tikrų įvairumų ir skirtumų, tarnavo ne tik vergvaldžiams, bet ir feodalams bei kapitalistams.

Socialistinė revoliucija likviduoja išnaudojimą, privatinę gamybos priemonių nuosavybę, ryžtingai nutraukia ryšius su senuoju pasauliu. Kas stengiasi įrodyti religinės moralės naudingumą socialistinei visuomenei, tas tuo pačiu perša tarybiniams žmonėms, sukūrusiems pažangiausią ekonominę ir politinę santvarką, pasiekusiems milžiniškų kultūros laimėjimų, pradėjusiems užkariauti kosmosą, visa tai derinti su morale, tarnavusia vergvaldžiams, feodalams, buržuazijai.

Nėra reikalo plačiau įrodinėti tokių mėginimų reakcingumą. Kuriančios komunizmą tarybinės visuomenės ekonominę bazę siūloma derinti su vergvaldžių morale. Tokią fantastinę, neįgyvendinamą kombinaciją, priešingą gyvenimui, marksizmui, siūlo dvasininkai. O kai kurie lengvatikiai inteligentai pradeda ieškoti vergvaldžių moralėje teigiamų savybių, priimtinių tarybiniams žmonėms. Marksizmas moko, kad kiekviena bazė turi atitinkamą antstatą. Socializmo bazė iš esmės skiriasi nuo išnaudotojiškų santvarkų bazių. Tą patį galima pasakyti apie socialistinį antstatą, kuris ryžtingai atsiriboja nuo tų pažiūrų, kurios tarnavo išnaudotojams. Tarybinė visuomenė griežtai kovoja prieš senosios visuomenės ideologiją. „Komunistinė revoliucija, — rašė Marksas ir Engelsas, — ...ryžtingiausiai išsižada iš praeities paveldėtų idėjų“²⁵.

Religinė moralė nepriimtina tarybinei visuomenei, nes ji yra antimokslinė, kadangi kreipiasi į žmogų dievo vardu. O dievo idėja yra žmogaus vergovės, bejėgiškumo idėja. Komunizmą sukurti bus galima tik tada, jeigu mokslinės žinios plis visoje liaudyje, jeigu kiekvienas tarybinis žmogus grįs mokslu visą savo gyvenimą — tiek gamybinę ir visuomeninę veiklą, tiek šeimos santykius. O siekiant mokslo, būtina nusikratyti antimokslinėmis, religinėmis pažiūromis.

Komunizmo kūrimas reikalauja, kad tarybinis žmogus būtų drąsus, ryžtingas, pasitikėtų savo jėgomis. Tuo tarpu religinė moralė, skiepydama meilę visagaliui dievui, pagrindžia žmogaus menkystę, bejėgiškumą prieš tą fantastinę būtybę. Dvasininkai skelbia, kad viskas priklauso nuo dievo. Religinė moralė gali tik pakenkti tiems didingiems komunizmo kūrimo planams, kuriuos nubrėžia Komunistų partija ir kuriuos mūsų liaudis pasiaukojamai vykdo.

Religinė moralė yra ne pažangos, o atsilikimo rodiklis, rodantis, kad žmogų valdo nemokšiškumas. O nemokšiškumas kausto ne tik mokslo ir meno raidą, bet ir dorovės pažangą. Religinis nemokšiškumas gimdo prietarus, šie — žiaurumus, fanatizmą. Šiuo klausimu teisingai rašė Feuerbachas: „Krikščionis negali mąstyti jokios moralės, jokio dorovinio arba žmoniško gyvenimo be dievo. Jis dėl to kildina moralę iš dievo, panašiai kaip stabmeldžių poetas kildino poetinio meno dėsnius ir rūšis iš poezijos dievų ir deivių, panašiai kaip stabmeldžių kalvis ir pirotechnikas kildindavo savo amato techniką iš dievo Vulkano. Bet kaip mūsų laikais kalviai ir pirotechnikai moka savo amatą, neturėdami atskiro dievo globėjo, taip kada nors

²⁵ K. Marksas, F. Engelsas. Rinktiniai raštai, 1 t., 26 psl.

žmonės sugebės pasidaryti be dievo pagalbos moraliais. Ir tik tuomet jie tikrai taps moraliais... Juk tik iki tol, kol koks nors menas nėra tobulas, dar yra vystyklusė, jis reikalingas religinės pagalbos“²⁶.

Atskleisdamas religinės moralės žalą, Feuerbachas teigė, kad ji įžiūri humaniškumo, dorovės pagrindą ne pačiame žmoguje, bet dieve. „Bet ten, kur žmogus turi savo humaniškumo pagrindą ne savyje..., kur jis, taigi, yra žmogus dėl nežmoniškų, religinių pagrindų, ten jis dar nėra žmoniška, humani būtybė. Aš tik tuomet žmogus, kada veikiu žmoniškai savo paties iniciatyva“²⁷. Feuerbachas siejo žmogaus dorovės kilimą su švietimo augimu. Tačiau jis kaip ir kiti buržuaziniai švietėjai buvo ribotas, nes negalėjo nurodyti, kaip panaikinti išnaudotojišką visuomenę ir tuo pačiu užtikrinti galingą švietimo, kultūros pakilimą. Tik marksizmas nurodė kelią į visuomenę, kur žmonės sugeba kelti savo moralę, augant švietimui, kur kultūra tapo prieinama milijoninėms masėms, visai liaudžiai.

Kalbėdami apie religinės moralės žalą, kartu turime pažymėti, kad tarybiniai žmonės neatmeta visų anksčiau sukurtų dorovės normų. Ir komunistinė moralė skelbia, kad reikia gerbti tėvą ir motiną, smerkia vagystę, melą ir pan. Tačiau tai nereiškia, kad praeities moralės normos paveldimos visai nepakitusiu pavidalu. Tarybinis žmogus įdeda į jos normas naują socialistinį turinį. Antai, biblijos įsakymas „nevok“ gynė vergovinę santvarką, vergvaldžio turtus, o vėliau — feodalo ir kapitalisto nuosavybę, įsigytą išnaudojant svetimą darbą. Jis objektyviai stabdė darbo žmonių revoliucinę kovą, nukreiptą į kapitalistinės nuosavybės panaikinimą. Socialistinėje visuomenėje moralės norma „nevok“ gina socialistinę ir asmeninę nuosavybę, įgytą doru darbu. (Reikia pažymėti, kad dvasininkai mūsų respublikoje nenaudodavo šio principo smerkti kolūkinės nuosavybės grobstytojams.) Jeigu biblijos įsakymą „gerbk tėvą ir motiną“ lydėjo žiauriausios bausmės prieš neklaužadas vaikus, tai socialistinėje visuomenėje tėvų ir vaikų tarpusavio santykiai pagrįsti žmoniškumu ir pagarba, remiasi socialistiniu humanizmu.

Socialistinė visuomenė ugdo pažangiausią komunistinę moralę. XXI TSKP suvažiavimas įpareigojo auklėti naujas tarybinio žmogaus savybes — komunistinę pažiūrą į darbą, visuomeninės pareigos supratimą, darbštumą, kolektyvizmą. Naujų komunistinės moralės principų ugdymas reikalauja sustiprinti kovą prieš religinę moralę — vieną gajausių senojo pasaulio liekanų.

РЕЛИГИОЗНАЯ МОРАЛЬ

И. ЗАКАС

Резюме

В статье дается краткий обзор взглядов теологов, идеалистов, Спинозы и Вольтера на религиозную мораль. Выдвигается положение о наличии особой религиозной морали, отличной от светской морали, пока-

²⁶ Л. Фейербах. Избранные сочинения, т. 2, М., 1955, стр. 728.

²⁷ Ten pat, 730 psl.

зываются специфические и общие черты религиозной и светской морали.

В статье много места уделено выяснению важнейших принципов религиозной, в первую очередь христианской и иудейской морали. Критикуются аргументы христианских моралистов в пользу гуманизма религиозной морали. Автор доказывает, что религиозная мораль служит эксплуататорам, является лицемерной, двойственной. Двойственность моральных норм опровергает измышления теологов об общечеловечности религиозной нравственности.

Автором статьи сделана попытка анализировать приемы современных теологов, пытающих приспособить религиозную мораль к новым условиям, критикуются попытки отдельных теологов найти точки соприкосновения религиозной морали и марксизма.

В конце статьи обосновываются положения о вредности религиозной морали в советском обществе.

В статье использован местный материал — высказывания литовских теологов периода господства буржуазии, а также новые данные послевоенного периода.
